

stysel med praktfulla selbågar och annat. Vad jag skulle ha önskat i slutet av boken vore ett sammanfattande kapitel om vad som är karakteristiskt för öländsk folkkonst. Nu får man söka här och där för att hitta det specifikt öländska, om man nu är ute efter detta. Boken är ändå ett imponerande arbete som säkert kommer att för lång tid framåt vara standardverk när det gäller den öländska folkkonsten. Inte minst det vackra bildmaterialet, huvudsakligen av de båda fotografierna från Kalmar läns museum, Rolf Lind och Pierre Rosberg, gläder läsaren och gör att den öländska folkkonsten kan avnjutas även om man inte besökt utställningen på Himmelsberga.

Hans Medelius, Stockholm

Margareta Biörnstad: *Kulturminnesvård och vattenkraft 1942–1980. En studie med utgångspunkt från Riksantikvarieämbetets sjöregleringsundersökningar*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm 2006. 365 s., ill. ISBN 91-7402-363-2.

Elektrifieringen har på något sätt påverkat den svenska kulturhistorien inom i princip alla fält. Något som inte är så självklart uppenbart är hur elektrifieringen indirekt har lett till en fördjupad och nyanserad kunskap om norrländsk historia. Genom utbyggnaden av vattenkraften i Norrland i mitten av 1900-talet kom en lång rad tidigare okända och oförutsedda arkeologiska lämningar i dagen som bidragit till kännedomen om människors liv i älvdalarna under årtusenden. Margareta Biörnstads bok *Kulturminnesvård och vattenkraft* med undertiteln *En studie med utgångspunkt från Riksantikvarieämbetets sjöregleringsundersökningar* skildrar det arkeologiska och etnologiska arbete som följde i spåren på vattenkraftsutbyggnaden. Boken behandlar den intressanta process där de dåtida arkeologerna ställdes inför en tidigare okänd förhistoria, där både rent praktiska metoder i fält och vetenskapligt tänkande fick utvecklas. Även samspelet mellan praxis och lagstiftning, och betydelsen av några få personers relationer och förhandlingskonst, ges en beskrivning och analyseras.

Villkoren för det arkeologiska fältarbetet utvecklades genomgripande under de år som boken skildrar och den ger värdefulla tillskott till den ämneshistoriska forskningen och till den just nu aktuella debatten om uppdragsarkeologins förutsättningar och mål. Hur ett samhälle väljer att behandla sina historiska och förhisto-

riska lämningar säger något om detta samhälle. Även om Biörnstad själv inte reflekterar över dessa frågor öppnar hennes framställning och den redovisning av källmaterial som hon presenterar för läsaren för tolkningar.

Det är en nyanserad och insiktsfull bild av samspelet mellan lagstiftning, praxis, individers förmåga och myndighetsarbete som Biörnstad tecknar. Mycket intressant är också skildringen av förhållandet – eller snarare icke-förhållandet – mellan de expanderande arkeologiska aktiviteterna i Norrland och den arkeologiska universitetsforskningen. Den akademiska arkeologin höll sig länge utanför de stora undersökningarna som gjordes i Norrland, man hade sin fokus på andra objekt än boplatser och gravar i älvdalar. Först med tillkomsten av arkeologisk forskning och undervisning vid Umeå universitet blev alla de upptäckter och iakttagelser som gjorts föremål för forskning.

Biörnstad framhåller vid flera tillfällen betydelsen av personliga förbindelser mellan å ena sidan Riksantikvarieämbetets företrädare, å den andra representanter för vattenkraftsexploatörerna. Först Sigurd Curman och senare Harald Hvarfner och Sverker Janson beskrivs som samförståndsmän som hade ambitionen att komma överens med exploatörerna om en rimlig nivå för undersökningarna och kostnaderna. Det handlade inte om att få rätt genom att slå lagboken i huvudet på motparten, istället var det personliga förbindelser och god argumentationsförmåga som gjorde förhandlingarna framgångsrika. Som läsare blir man nästan provocerad av denna trevlighet i tonen mellan exploatörer och kulturminnesvårdare – förlorade man inte något på vägen, skulle inte Biörnstad ha kunnat hitta något ärende där det går att visa att viktiga kulturlämningar offrades för att hålla samförståndet herrarna emellan vid liv? Å andra sidan visar Biörnstad att denna metodik inte bara var framgångsrik, den var egentligen det enda möjliga arbetssättet, eftersom lagstiftningen var svag och svårtolkad. Att i en sådan situation styvnackat hänvisa till paragraferna hade kunnat leda till att inga dokumentationsprojekt alls hade blivit genomförda. Under den epok som boken skildrar var Statens Vattenfallsverk och Riksantikvarieämbetet två statliga verksamheter som naturligtvis inte borde och därför inte kunde komma i intressekonflikt med varandra. Idag är Vattenfall bolagiserat och den uppdragsarkeologiska verksamheten vid RAÄ på väg att knopas av. Biörnstad reflekterar inte över denna situation, men här finns intressanta uppslag att gå vidare med vad avser det offentliga roll och ansvar för kulturarvet.

Boken har en bild av hållristningarna vid Nämforsen på omslaget. Just denna plats spelar en viktig roll i framställningen och är exempel på en framgångsrik samförstånds lösning, den belyser vikten av skicklig förhandling för en framgångsrik kulturmiljövård. Nämforsen var en av den tidiga norrlandsturismens viktigaste platser, en av de nationella ikoner som Svenska Turistföreningen uppmärksammat redan på 1920-talet. I början av 1940-talet började Statens Vattenfallsverk att projektera för en kraftverksutbyggnad som skulle medföra att hållristningarna dränktes och platsens skönhet med forsar mellan klippöar förstördes. Intensiva förhandlingar mellan riksantikvarien Sigurd Curman och generaldirektören för Vattenfall ledde till att kraftverksbyggnaden flyttades uppströms så att större delen av fornlämningsmiljön bevarades samtidigt som det för riket så viktiga vattenkraftverket kunde byggas.

Ett antal etnologiska dokumentationer genomfördes också i samband med älvregleringsföretagen i Norrland. Fiske och andra näringar dokumenterades liksom odlingar och bebyggelse. Många av de etnologiska fältarbetena rapporterades och publicerades aldrig. Biörnstad tecknar den komplexa bilden av orsak och verkan till detta; hon beskriver de stora praktiska och ekonomiska svårigheter som rådde och hur det fanns en praxis som byggde på att deltagande tjänstemän närmast förutsattes arbeta också ideellt med sitt material för att detta skulle publiceras. Etnologerna ryckte ut som en sorts "kulturens brandsoldater" för att rädda det som gick att rädda till arkiven medan tid var, och efterarbetet blev lidande. Biörnstad konstaterar alla brister, men fördömer inte de misslyckanden som de facto gjordes, utan hon kallar de etnologiska undersökningarna en "det möjliga konst". På ett medvetet sätt testades nya metoder för en bred kulturhistorisk dokumentation. Och det bildmaterial som Biörnstad har valt visar att åtminstone det fotografiska materialet som ändå levererades till arkiven är av mycket hög kvalitet och har en stor potential i många sammanhang.

Boken har en tydlig disposition och är kronologiskt upplagd, och även om den är trogen sin titel och är koncentrerad till 1940-talets och efterkrigstidens insatser börjar den med en bakåtblick som ger en bakgrund till den situation som då uppstod. Två personer – Harald Hvarfner och Sverker Janson – återkommer i hela boken, i olika roller i olika situationer. När Biörnstad i bokens avslutning efter mer än 300 sidor summerar sin framställning så är det till just dessa bådas insatser hon återkommer. Boken blir på så sätt också ett bidrag till

den svenska kulturminnesvårdens biografi.

Boken är rikt illustrerad med högklassiga fotografier av de landskap där vattenbyggnadsföretagen genomfördes och arkeologer i fältarbete. Här visas också bilder från de etnologiska undersökningarna som dokumenterade byggnadskultur och ålderdomliga odlingsmetoder. Tydliga kartor hjälper läsaren att orientera sig geografiskt. Margareta Biörnstad har gjort en stor insats som har lokaliserat och gått igenom ett jättelikt källmaterial som ofta har arkiverats inkonsekvent. Den noggranna och systematiska redovisningen av källmaterialet gör det möjligt för andra forskare att ta vid och arbeta vidare.

Det här är ett mycket gediget arbete och förhoppningsvis får vi se fler alster från Biörnstad som skildrar och analyserar den kulturminnesvård som hon själv var delaktig i under åtskilliga decennier. I bokens inledning efterlyser hon personliga vittnesbörd från dem som har varit yrkesverksamma inom berörda sektorer, vilket jag hoppas är ett löfte om att mer ska komma även från henne själv.

Karin Gustavsson, Malmö

Mikael Vallström: *Det förflutnas närvaro. Essäer om norrländska kulturarv, historieskrivning och andra spår*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm 2006. 155 s., ill. ISBN 978-91-7209-432-1.

I mer än 15 år har begreppet kulturarv stått i fokus för diskussioner, framförallt mellan museifolk. I Riksantikvarieämbetets regi har under de senaste åren en serie skrifter getts ut under samlingsöverskriften *Reflektioner kring fornlämningar i samhället*. Syftet är att visa de diskussioner som pågår. Den här boken är den sjätte i ordningen. *Det förflutnas närvaro* bygger på en av Riksantikvarieämbetets med FoU-medel finansierad studie som redovisats i en forskningsrapport av Mikael Vallström. På ett högst förtjänstfullt sätt fångar han upp väsentliga tankegångar som förekommer i debatterna. Framförallt har han just den starkt humanistiska grundsyn på kulturarvs betydelser som så ofta efterlyses, och han tar stöd hos filosofer som Bachtin och Levinas för att betona detta. Vallström har ett intresse för människors villkor idag, han beskriver hur han vill se spår i det förflutna i form av erfarenheter, minnen och kunskaper i ständigt förändring och hur de påverkar det levda livet, både i nuet och inför framtiden. Han är ivrigt på jakt efter att